

УДК 340.131:355.354(477)

С.Ю. ПОЛЯКОВ, канд. юрид. наук, доц.,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

ЗАКОННІСТЬ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ І ФОРМИ ПРОЯВУ

Ключові слова: Збройні Сили України, законність, форми законності, режим законності, управління Збройними Силами, принцип управління, метод управління

Успішне реформування Збройних Сил України в напрямку перетворення цієї озброєної державної структури на дисципліновану, високomobilьну, боєздатну систему військових підрозділів і з'єднань, що здатна ефективно вирішувати завдання по протидії ймовірній зовнішній військовій агресії, неможливе без утвердження істинно правових засад у функціонуванні вітчизняної армії. Беззаперечним є те, що головною запорукою досягнення зазначеного є забезпечення законності у функціонуванні всіх ланок управлінської системи Збройних Сил України. В свою чергу, якісне наукове забезпечення цього процесу є одним із важливих гарантій практичного втілення зазначеного вище. Тому актуальність статті зумовлена необхідністю вирішення завдання сучасної юридичної науки – визначення сутності законності в Збройних Силах, а також встановлення основних форм прояву цього юридичного явища в означеній юридичній системі.

Теоретичною основою статті стали праці таких вчених, як С.С. Алексеєв, В.С. Афанасьєв, А.П. Герасимов, О.Ф. Скакун, А.П. Заєць та інших спеціалістів-правників.

Аналіз наукової юридичної літератури дає підстави констатувати, що зміст категорій «законність» є поліваріативним за сутністю і по-різному інтерпретуються. Досліджуючи і характеризуючи законність і правопорядок як явища правової дійсності, у юридичній науці сформувався два основних підходи до ви-

значення сутності цих понять, які ми розглянемо відокремлено. Перший підхід, який ми умовно назвемо «інтегрованим», передбачає висвітлення законності як правового явища, що складається з нерозривних, органічно поєднаних між собою принципів діяльності державних органів і їх посадових осіб, заснованому на цьому принципі методу здійснення державної влади в країні і відповідному режимі суспільного життя. Другий підхід, «диференційований», передбачає аналіз сутності законності як кількох опосередковано пов'язаних між собою, але цілком самостійних явищ правової дійсності – законності як передбаченого в законодавстві принципу функціонування суб'єктів соціального життя, як методу діяльності учасників суспільних відносин і як режиму життя суспільства у часі на конкретному історичному етапі. Проаналізуємо детально зазначені підходи.

Так, точки зору щодо «інтегрованого» розуміння законності одночасно як принципу, методу і режиму дотримання права дотримується В.В. Лазарєв. На думку вченого законність є одночасно принципом, методом і режимом дотримання норм права державою і її органами, громадськими організаціями і трудовими колективами, посадовими особами і пересічними громадянами [1, с.218]. Схожою є наукова позиція В.С. Нерсесянца, який законність розуміє як сукупність багатоманітних, але однопланових вимог, пов'язаних з відношенням до законів і до проведення їх в життя [2, с.465]. Вчений наголошує, що реальне втілення таких вимог має відбуватися у процесі одночасної реалізації політико-правового режиму в державі, здійснення державної влади в суспільстві, дотриманні положень законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів. «Інтегровано» розуміє законність і О.В. Зайчук, який наголошує на тому, що складність зазначеної категорії охоплює одночасно цілу низку таких аспектів її розуміння як принцип права, принцип поведінки суб'єктів права, вимога до діяльності державних органів, вимога державного управління

суспільством, принцип побудови системи нормативно-правових актів, режим соціально-політичного життя [3, с.530].

Прибічники «диференційованого» підходу розглядають законність як комплексне соціально-правове явище, що відображає організацію і функціонування суспільства на правових засадах, гармонійний зв'язок особи, влади, права і закону в конкретній державі [4, с.489]. Близькою до наведеного підходу є точка зору С.С. Алексєєва, який розуміючи законність як одне з явищ політико-правового життя суспільства, що відображає рівень практичного здійснення права у суспільстві, вказує на доцільність аналізу зазначеного явища як принципу організації і функціонування політичної системи та режиму суспільно-політичного життя [5, с.155]. Схожої точки зору дотримуються й А.М. Шульга, констатує сутнісну схожість таких відокремлених категорій як «режим законності», «принцип законності», «законність як метод» [6, с.257]. Прибічниками вказаної точки зору є також А.А. Письменницький і А.С. Спаський [7, с.226].

Так чи інакше, але наведена вище кількість варіацій визначення сутності категорії «законність» є яскравим підтвердженням складності цього правового явища. У будь-якому разі поняття «законність» застосовується для характеристики правової системи з точки зору реального, практичного здійснення права у будь-якому секторі державного управління чи життєдіяльності соціуму. Ми пропонуємо точку зору, відповідно до якої **законність у системі Збройних Сил України є правовим явищем, що відображає рівень практичного втілення (реалізації) положень норм національного законодавства учасниками суспільних відносин, що формуються в сфері функціонування Збройних Сил України.** У системі Збройних Сил України законність може проявляти себе у трьох основних формах прояву:

1) принцип здійснення уповноваженими посадовими особами Збройних Сил управління підпорядкованими військовими підрозділами і з'єднаннями;

2) метод здійснення уповноваженими посадовими особами Збройних Сил управління військовими підрозділами і з'єднаннями;

3) режим організації життя і взаємодії учасників суспільних відносин, що формуються у сфері функціонування Збройних Сил України. Охарактеризуємо зазначені складові більш детально.

Законність як принцип здійснення уповноваженими посадовими особами Збройних Сил управління підпорядкованими військовими підрозділами і з'єднаннями проявляє себе у беззаперечній вимозі до органів адміністративного і оперативного-тактичного управління Збройних Сил діяти виключно на підставі норм закону у всіх напрямках реалізації владно-управлінських функцій. Дана вимога ставиться виходячи з засад військової дисципліни та етики службово-управлінських відносин у Збройних Силах, а також здійснення розпорядження і використання значного комплексу спеціального майна військового призначення.

Як метод здійснення уповноваженими посадовими особами Збройних Сил управління військовими підрозділами і з'єднаннями законність являє собою систему правових засобів, які застосовуються уповноваженими суб'єктами у процесі здійснення управління учасниками суспільних відносин в сфері функціонування Збройних Сил України. Якісними параметрами застосування вказаного методу є дотримання принципу верховенства права при розробленні, прийнятті і реалізації управлінських рішень, дотримання правових процедур у процесі контролю і нагляду за законністю дій учасників суспільних відносин в сфері функціонування вітчизняної армії і системи оборони в цілому.

Законність як режим організації життя і взаємодії учасників суспільних відносин, що формуються у сфері функціонування Збройних Сил України передбачає такий стан протікання і розвитку взаємодії суб'єктів суспільних відносин, при якому їх правова активність здійснюється у відповідності до

приписів актів системи законодавства. Формування режиму законності в Збройних Силах України передбачає встановлення атмосфери практичного втілення ідеї верховенства права, поваги до прав і свобод громадян, збереження правових традицій тощо.

Законність як складне явище правової дійсності має власну структуру (будову), особливості якої залежать від тієї соціальної системи, в межах якої законність розглядається в конкретному випадку. Структура законності у Збройних Силах України розкривається через такі елементи:

1) **нормативний**. Сутність нормативного елементу проявляється у тому, що закони і підзаконні акти, що регламентують суспільні відносини в сфері функціонування Збройних Сил України, нормативно-правових договорів, які укладаються і діють в межах системи Збройних Сил України або учасником яких є Збройні Сили мають повністю відповідати праву і Конституції України [8]. Нормативний елемент формується на підставі статей 1, 8 Основного Закону, де закріплено, що Україна є правовою державою в якій закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Дане положення повною мірою втілюється у правовому режимі функціонування вітчизняних Збройних Сил. Так, згідно ст.2 Закону України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 р. № 1934-XI [9] правовою основою діяльності Збройних Сил України є Конституція України, цей Закон, Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932-XII [10], статuti Збройних Сил України, інші закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні договори України, що регулюють відносини в оборонній сфері;

2) **поведінковий елемент**. Зміст поведінкового елементу зводиться до того, що поведінка учасників суспільних відносин у сфері функціонування Збройних Сил відповідає основним завданням і призначенню цієї державної інституції, формуванню правосвідомості

військовослужбовців, орієнтованої на позитивне психологічне ставлення до вимог законності і дисципліни в Збройних Силах України;

3) **охоронний елемент**. Сутність охоронного елементу проявляється у попередженні можливих різноманітних форм порушення правових приписів учасниками суспільних відносин у сфері функціонування Збройних Сил України, контроль і нагляд за точним і однаковим їх виконанням учасниками суспільних відносин у сфері функціонування Збройних Сил України;

4) **захисний елемент** полягає у встановленні юридичної відповідальності за порушення приписів закону учасників суспільних відносин у сфері функціонування Збройних Сил України з метою захисту інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Слід зазначити, що учасниками суспільних відносин (а, відповідно – й суб'єктами формування законності) у сфері функціонування Збройних Сил України є фізичні особи, які складають персонал Збройних Сил. Переважну більшість персоналу становлять особи, що проходять військову службу (військовослужбовці) і виконують відповідно до ст.2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII [11] специфічні функції, пов'язані із захистом Вітчизни. Так, у відповідності до Закону України «Про чисельність Збройних Сил України на 2011 рік» від 12.05.2011 р. № 3312-VI [12] загальна чисельність Збройних Сил становила до 192000 осіб, з числа яких 144000 осіб – військовослужбовці. Відповідно, у контексті нашого дослідження під особами, які є учасниками суспільних відносин у сфері функціонування Збройних Сил України, ми будемо вважати лише військовослужбовців, які мають військові звання.

5) **управлінський елемент** полягає у тому, що підтримання рівня законності і нагляд за додержанням військової дисципліни у Збройних Силах України здійснюється постійно і безперервно. Це обумовлюється тим, що Збройні Сили є державною структурою,

управління якою не припиняється у часі, адже військові підрозділи і з'єднання мають бути здатні у будь-який час і за будь-яких умов адекватно відреагувати на збройну агресію з боку ймовірного супротивника. Відповідно, боєздатність Збройних Сил має підтримуватись постійно. Оскільки підтримання рівня законності і правопорядку в системі Збройних Сил є однією з основ формування рівня боєздатності, управлінський процес забезпечення законності і контролю за військовою дисципліною є функціональним елементом законності в Збройних Силах.

Враховуючи те, що Збройні Сили є основною озброєною державною структурою, яка відповідає за територіальну цілісність і забезпечує державу від ймовірної військової агресії, підтримання належного рівня законності у цій структурі має важливе загальносоціальне значення для всього народу України. Проте, слід визнати, що як і в будь-якій іншій сфері державного управління, стан законності у Збройних Силах України може змінюватись в залежності від впливу періодично мінливої економічної та соціально-політичної ситуації в державі, а також низки інших організаційних і управлінських факторів.

Законність і дисципліна в Збройних Силах України забезпечуються шляхом застосування системи спеціалізованих адміністративно-управлінських засобів. Основними її елементами є: 1) внутрішній (військовий) контроль; 2) зовнішній демократичний цивільний контроль; 3) інші, передбачені законодавством, форми контролю; 4) судовий адміністративний контроль; 5) нагляд. Скоординоване застосування перерахованих засобів забезпечення законності створює передумови для ефективного попередження правопорушень, їх припинення і притягнення винних у їх скоєнні осіб до юридичної відповідальності. Особливо важливу роль тут відіграє дисциплінарна відповідальність військовослужбовців.

Реформування законодавства про Збройні Сили України не завжди було послідовним та виваженим, а це, у свою чергу, не могло не ві-

дбитися на рівні законності та правопорядку у Збройних Силах України. У зв'язку з цим, Українській державі та суспільству необхідно зробити ще багато кроків у напрямі такого реформування, але обов'язково з урахуванням науково обґрунтованих рекомендацій у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Общая теория права и государства : учебник [В. С. Афанасьев, А. П. Герасимов, В. И. Гойман, Т. Н. Радько и др.] ; под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1997. – 472 с.
2. Проблемы общей теории государства и права / [Варламова Н. В., Лазарев В. В., Мальцев Г. В. и др.] ; под ред. В. С. Нерсисянца. – М. : Норма-Инфра, 2002. – 832 с.
3. Теория держави та права. Академічний курс / [Оніщенко Н. М., Заєць А. П., Журавський В. С. та ін.] ; під ред. О. В. Зайчука. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
5. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / Алексеев С. С. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 576 с.
6. Шульга А. М. Основы теории государства и права : краткое учебн. пособие / Шульга А. М. – Х. : Прометей-Прес, 2006. – 208 с.
7. Теорія держави і права : навч. посіб. [Письменицький А. А., Слинько Д. В., Спаський А. С.]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 244 с.
8. Конституція України // ВВР України. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141
9. Закон України «Про Збройні Сили України» : від 06.12.1991 р., № 1934-ХІ // ВВР України. – 1992. – № 9. – Ст. 108
10. Закон України «Про оборону України» : від 06.12.1991 р., № 1932-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
11. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» : від 25.03.1992 р., № 2232-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

12. Закон України «Про чисельність Збройних Сил України на 2011 рік» : від 12.05.2011 р., № 3312-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 42. – Ст. 1708.

Поляков С. Ю. Законність в Збройних Силах України: сутність і форми прояву / С. Ю. Поляков // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 563–567 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12pcjifp.pdf>

Аналізується особливості тлумачення змісту категорії «законність» у площині функціонування Збройних Сил України як відокремленої цілісної системи державного управління. Розглядаються три основні форми прояву законності у Збройних Силах: законність як принцип управління, законність як метод управління, законність як режим взаємодії учасників суспільних відносин у сфері функціонування Збройних Сил України.

***

Поляков С.Ю. Законность в Вооруженных Силах Украины: сущность и формы проявления

Анализируются особенности толкования содержания категории «законность» в плоскости функционирования Вооруженных Сил Украины как обособленной целостной системы государственного управления. Рассматриваются три основные формы проявления законности в Вооруженных Силах: законность как принцип управления, законность как метод управления, законность как режим взаимодействия участников общественных отношений в сфере функционирования Вооруженных Сил Украины.

***

Poliakov S.Ju. Legitimacy in the Armed Forces of Ukraine: the Nature and Practices

The interpretations of category of legitimacy in Ukrainian Armed Forces' functioning as a distinct integral system of public administration are analyses. The author analyses three main forms of legitimacy practices in the Armed Forces: legitimacy as a principle of management, legitimacy as a method of administration, legitimacy as a mode of interaction between members of social relations in terms of the Armed Forces of Ukraine's functioning.

Форум права